

ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา เรื่องแม่เสือลูกอ่อน
The Height of Generosity in Sanskrit Work Jatakamala Entitled
'The Story Of the Tigress'

สำราญ อูระตา

Samran Dhurata

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Thai Language Program Faculty of Humanities and Social Sciences Buriram Rajabhat University

Email: samran.tt@bru.ac.th

Received: 22 April 2023; Revised: 28 April 2023; Accepted: 29 April 2023

บทคัดย่อ

ชาดกมาลา มีความหมายว่า พวงมาลัยแห่งชาดก แต่งโดยกวีชื่อ ศุระ หรืออารยศุระ รูปแบบของการแต่งคล้ายคลึงกับคัมภีร์สุตราลังการ หรือคัมภีร์กัลปนาถนันทิติกาของท่านอัสวโมหะ จารึกด้วยภาษาสันสกฤตผสม หรือภาษาสันสกฤตพื้นทาง ใช้สำหรับจารึกหลักธรรม และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา

ชาดกมาลา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ร้อยกรองขึ้นในสมัยใด แต่มีหลักฐานที่สามารถสืบค้นได้ดังนี้ มีเรื่องราวบางเรื่องปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังถ้ำอชันตา และภรตสถูป มีจารึกบอกไว้ว่า มีที่มาจากชาดกมาลาของอารยศุระ เมื่อพิจารณาจากตัวหนังสือ จารึก น่าจะมีอายุราว ค.ศ. 600 นอกจากนี้ ยังมีงานชิ้นหนึ่งของท่านถูกแปลเป็นภาษาจีน ประมาณ ค.ศ. 434

ชาดกมาลา มีชาดกทั้งสิ้น 34 เรื่อง แต่งเป็นร้อยแก้ว และร้อยกรองสลับกันไป มีลักษณะคล้ายชาดกที่ปรากฏในวรรณคดีชาดก และจริยาปิฎกฝ่ายบาลี เนื้อหากล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติต่าง ๆ รวมถึงการบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า บทบาทสำคัญอย่างยิ่งของพระโพธิสัตว์อีกประการหนึ่ง คือ ความเมตตากรุณา การสละชีวิต และร่างกายเป็นทานแก่สรรพสัตว์ โดยเฉพาะชาดกเรื่องที่ 1 เรื่องแม่เสือลูกอ่อน ซึ่งกล่าวถึงบทบาทการให้ทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์โดยตรง จากการวิเคราะห์การบริจาทานของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีสันสกฤต เรื่อง แม่เสือลูกอ่อนพบว่า พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทานบารมีใน 4 ลักษณะ คือ 1. บริจาคร่างกายของตนเองเป็นทาน 2. จุดมุ่งหมายของการบริจาทาน คือ เพื่อสงเคราะห์ 3. องค์ประกอบของการบริจาทานสมบูรณ์ทั้ง 3 ส่วน คือ พระโพธิสัตว์ คือ ผู้ให้ แม่เสือลูกอ่อน คือ ผู้รับ และไทยธรรม คือ ร่างกายพระโพธิสัตว์ 4. อานิสงส์การบริจาทาน คือ พระโพธิสัตว์ไปเกิดบนสวรรค์

คำสำคัญ : การบำเพ็ญทานบารมี, วรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา, แม่เสือลูกอ่อน.

Abstract

Jatakamala meaning garland of birth stories was composed by the Poet Shura or Aryashura. The writing style is similar to Ashvaghosa's Sutralankara or Kalpanamanthitika which inscribed by Mixed Sanskrit or Buddhist Hybrid Sanskrit. Jatakamala is used for recording dhamma and Buddhist stories.

There was no clear evidence for Jatakamala to tell that when it was composed. However, there were some evidences for identification as follow: There were some stories found from mural paintings in Ajanta Caves and Parahut Stupa which there was an inscription telling that the stories were from Aryashura's Jatakamala. Considering the age of the letters, the inscription might be at CE 600. Moreover, one of his works was translated into Chinese around CE 434.

Jataka Mala contains 34 Jataka composed in prose. and verses alternately It is similar to the Jataka that appears in the Jataka literature. and Pali ethics. The content describes the life of the Buddha in his past lifes, including his asceticism when he was a Bodhisattva in order to attain his ultimate goal of becoming a Buddha. Another very important role of a Bodhisattva is mercy, surrendering one's life and body to all beings, especially, the 1st Jataka entitled. The Tigress which mentioned an act of great charity of the Bodhisattva directly. From the analysis of Bodhisattva's alms giving in Sanskrit literature, the story of a mother and baby tiger found that Bodhisattvas have given alms in 4 ways: 1. Donating their own bodies as alms 2. The purpose of alms giving is to help 3. The three components of the complete Bodhisattva is the giver, the tigress is the receiver, and the Bodhisattva's body is offering.

Key Word : Height of Generosity, Sanskrit Work Jatakamala Entitled, The Tigress.

บทนำ

ชาดกมालา มีความหมายว่า พวงมาลัยแห่งชาดก แต่งโดยกวีชื่อ ศุระ หรืออารยศุระ ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าท่านเป็นใคร และเกิดเมื่อใด รูปแบบของการแต่งคล้ายคลึงกับคัมภีร์สูตราลังการ หรือคัมภีร์กัลปนามันจิตติกา ของท่านอัสวโฆษะ (Winternitz, Maurice, 1970) ซึ่งจารึกด้วยภาษาสันสกฤตผสม หรือภาษาสันสกฤตพื้นทาง ซึ่งใช้สำหรับจารึกหลักธรรม และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา (จำลอง สารพัดนึก, 2546) ชาดกมาลา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ร้อยกรองขึ้นในสมัยใด และไม่สามารถรู้อายุที่แน่นอนของท่านอารยศุระ แต่มีหลักฐานที่สามารถสืบค้นได้ ดังนี้ มีเรื่องราวบางเรื่องปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังถ้ำอชันดา และภรตสถูป ข้อความจารึกบอกไว้ว่า มีที่มาจากชาดกมาลาของอารยศุระ เมื่อพิจารณาจากตัวหนังสือ จารึกน่าจะมียุคราว ค.ศ. 600 (ผาสุข อินทรารุช, 2543) นอกจากนี้ ยังมีงานชิ้นหนึ่งของท่านถูกแปลเป็นภาษาจีนประมาณ ค.ศ. 434 ดังนั้น อายุของกวีท่านนี้จึงน่าจะอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4 (Winternitz, Maurice, 1970) ดังนั้น เมื่อสืบค้นข้อมูลตามระยะเวลาดังกล่าว และจากหลักฐาน คือ อักษรที่ใช้จารึกในจิตรกรรมฝาผนังถ้ำอชันดา รวมถึงผลงานชิ้นอื่น ๆ ของท่าน อารยศุระ ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนในช่วง พ.ศ.977 จึงสันนิษฐานว่า อายุของวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา น่าจะมีมาก่อน พ.ศ.977 และท่าน อารยศุระ ซึ่งมีความรู้

แตกฉานในพระพุทธศาสนา ทรงคุณธรรม มีชื่อเสียงไปไกลถึงประเทศทิเบต เป็นกวีเอกรุ่นหลังท่านอัสวโฆษะ อย่างน้อยที่สุดน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ.600-800

ชาดกมาลา มีแผนการแต่งสำหรับใช้สั่งสอน เป็นความเรียงเทศนาโวหาร มีชาดกทั้งสิ้น 34 เรื่อง แต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรองสลับกันไป มีลักษณะคล้ายชาดกที่ปรากฏในวรรณคดีชาดก และจริยาปิฎกฝ่ายบาลี (หลวงรัชการโกศล (แปล), 2541) เนื้อหาในชาดกกล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในพระชาติต่าง ๆ รวมถึงการบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ บทบาทสำคัญอย่างยิ่งของพระโพธิสัตว์อีกประการหนึ่ง คือ ความเมตตากรุณา การสละชีวิต และร่างกายเป็นทานแก่สรรพสัตว์ โดยเฉพาะชาดกเรื่องที่ 1 เรื่องแม่เสีลูกอ่อน ซึ่งกล่าวถึงบทบาทการให้ทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์โดยตรง ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเนื้อหาในชาดกเรื่องแม่เสีลูกอ่อนโดยละเอียด รวมทั้งศึกษาบทบาทการให้ทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลาให้ลึกซึ้ง โดยกำหนดหัวข้อศึกษาดังต่อไปนี้

ชาดกมาลา มีความหมายว่า พวงมาลัยแห่งชาดก แต่งโดยกวีชื่อ ศูระ หรืออารยศูระ ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าท่านเป็นใคร และเกิดเมื่อใด รูปแบบของการแต่งคล้ายคลึงกับคัมภีร์สูตราลังการ หรือคัมภีร์กัลปนาถนิตติกา ของท่านอัสวโฆษะ (Winternitz, Maurice, 1970) จารึกด้วยภาษาสันสกฤตผสม หรือภาษาสันสกฤตพื้นทาง ซึ่งใช้สำหรับจารึกหลักธรรม และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา (จำลอง สารพัดนึก, 2546) มีแผนการแต่งสำหรับใช้สั่งสอน เป็นความเรียงเทศนาโวหาร มีชาดกทั้งสิ้น 34 เรื่อง แต่งเป็นร้อยแก้ว และร้อยกรองสลับกันไป เนื้อหาในชาดก กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในอดีต ที่เกิดในชาติต่าง ๆ รวมถึงการสั่งสมบารมีเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เนื้อหาอธิบายถึงการบำเพ็ญบารมี เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ หลวงรัชการโกศล (2541) กล่าวว่า ชาดกมาลา มีลักษณะคล้ายชาดกที่ปรากฏในวรรณคดีชาดก และจริยาปิฎกฝ่ายบาลี แต่มีข้อแตกต่าง คือ

1. มีการกำหนดเป็นหัวข้อธรรมะ แต่ไม่ปรากฏเรื่อง และไม่ได้อ้างว่าเป็นพุทธพจน์
2. สรุปหลักธรรมตามหัวข้อ แต่ไม่แสดงการกลับชาติมาเกิดในตอนจบ
3. ชื่อบุคคลในเรื่องไม่พิสดาร หรืออาจไม่กล่าวถึงเลย
4. สำนวนโวหาร ไม่เหมือนบาลีชาดก
5. ชาดกทั้งหมด มี 34 เรื่อง และชาดก 7 เรื่อง ที่ไม่มีในบาลีชาดก แต่มีเค้าโครงเรื่องคล้ายกัน คือ ชาดกเรื่องที่ 1 แม่เสีลูกอ่อน, ชาดกเรื่องที่ 8 พระเจ้าไมตรีพล, ชาดกเรื่องที่ 10 การบูชายัญ, ชาดกเรื่องที่ 12 พรหมณ์, ชาดกเรื่องที่ 18 ผู้รับบุตร, ชาดกเรื่องที่ 29 ขาวพรหมโลก, ชาดกเรื่องที่ 30 ช้าง

เนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา ทั้ง 34 เรื่อง กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีธรรมอย่างหนึ่งของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ทั้งที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ และเทวดา ในแต่ละเรื่อง แต่ละชาติ ล้วนมีการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่แตกต่างหลากหลาย บทบาทสำคัญอย่างยิ่งของพระโพธิสัตว์อีกประการหนึ่ง คือ ความเมตตากรุณา การบริจาค หรือการให้ทานแก่สรรพสัตว์ โดยเฉพาะชาดกเรื่องที่ 1 เรื่องแม่เสีลูกอ่อน ที่กล่าวถึงบทบาท คือ การให้ทานอย่างยิ่งของพระโพธิสัตว์โดยตรง ในขณะเดียวกัน เนื้อหาในหนังสือ A History of Indian Literature V.2 Buddhist Literature and Jaina Literature ของ Winternitz ปรากฏเพียงข้อความบางตอนเท่านั้น จึงเป็นอีกเหตุผลสำคัญที่ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเนื้อหาในชาดกเรื่องแม่เสีลูกอ่อนโดยละเอียด รวมทั้งศึกษาบทบาทการให้ทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลาให้ลึกซึ้งต่อไป

วรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา เรื่อง แม่เสือลูกอ่อน ต่อการรับรู้ของสาธารณชน

ในอดีตชาติ พระโพธิสัตว์ได้เคยแสดงความกรุณาต่อสรรพสัตว์โดยทั่วไป ไม่คำนึงถึงความสุขของเลย พระองค์เลย ทรงแสดงว่า พระองค์ก็เคยเกิดเป็นสัตว์เช่นเดียวกัน เราทั้งหลายจึงควรมีความศรัทธาเลื่อมใสใน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาดกที่จะแสดงต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการกระทำของพระองค์ในชาติก่อน

1. ปฐมวัยและอุปนิสัยแห่งพระโพธิสัตว์

ในกาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์อุบัติในสกุลพราหมณ์มหาศาล ผู้มีชื่อเสียงลือ มีจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ หนักแน่นในศาสนกิจ มีคุณธรรมอันได้อบรมแล้วในชาติก่อน พร้อมทั้งกุศลที่สะสมมาจึงเจริญวัย และในไม่ช้าก็สามารถศึกษาจนสำเร็จในศิลปะ 18 ประการ เพราะมีอุปนิสัยเอาใจใส่ในการแสวงหาวิชาด้วยความอุตสาหะ พากเพียร และสติปัญญาบารมี สำหรับพวกพราหมณ์ พระโพธิสัตว์เป็นบรมครู ดุจดั่งคัมภีร์ไตรเพท สำหรับเหล่ากษัตริย์ ท่านเป็นที่นับถือดุจดั่งพระราชอาชิตี สำหรับมหาชนทั่วไป ท่านเป็นดุจท้าวสหสัณย์ และสำหรับ นักศึกษาท่านก็เป็นประหนึ่งบิดาผู้พร้อมที่จะอนุเคราะห์ด้วยการสั่งสมบุญมาแต่อดีตชาติ ความสมบูรณ์ด้วย โภคทรัพย์ อีสริยยศ กิตติคุณ ก็บังเกิดแก่พระโพธิสัตว์ แต่ท่านก็ได้โยยติต่อสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ปัญญาของท่าน บริสุทธิผ่องใสด้วยการพิจารณาธรรมอยู่เป็นประจำ จึงชินแก่การที่จะสละโลกียสมบัติ กุศลกรรมในชาติก่อน ชำระจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ เห็นบาปกรรมหลายอย่างลุ่มโลกียสุขรอบด้าน พระโพธิสัตว์จึงสละฆราวาสวิสัย ออกไปสำนักพักอยู่ ณ ภูเขาแห่งหนึ่ง เพื่อบำเพญภาวนา ท่านเป็นผู้มีเมตตากรุณาแผ่ไพศาลทั่วไป แม้แต่ดวง จิตของสัตว์ดิรัจฉานที่ดุร้ายก็รับรู้ได้ ทำให้สัตว์ร้ายเหล่านั้นงดเว้นเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสงบ

พระโพธิสัตว์บำเพญพรตจริยาวัตรโดยบริสุทธิ์ สรรวมอินทรีย์มีสันโดษ เปี่ยมไปด้วยกรุณาแผ่เมตริจิต แก่ประชาชนทั่วไป ไม่ใช่เพียงต่อมนุษย์ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็เป็นมิตรของท่านเช่นกัน ท่านเป็นผู้มักน้อย ไม่มี มารยา ตัณหา กามารมณ์ จึงเป็นที่สรรเสริญเคารพบูชาของเทพทั่วไป ชาวที่พระโพธิสัตว์สละเพศฆราวาส บำเพญพรตเป็นมุนีนั้น ทำให้บรรดาผู้มีความรักนับถือคุณธรรมเมื่อยังถือเพศคฤหัสถ์ ละครอบครัว และญาติ ติดตามมาสู่สำนักของท่าน เพื่อเป็นสาวกแสวงหาความพ้นทุกข์ พระองค์สั่งสอนสาวกให้ตั้งอยู่ในศีล พรหมจรรย์ สวรรอินทรีย์ให้ผ่องใส มีวิริยะเป็นนิจ สละโลกียวัตร มีใจสำรวมเป็นสมาธิภาวนา แผ่เมตตาทั่วไป สาวกหลายรูปได้บรรลุผล คือ พบทางที่จะนำไปยังสถานบรมสุข และชนเป็นอันมากที่ได้รู้ถึงซึ่งหนทางอันจะ ออกไปจากโลกได้ เป็นอันว่า ทวารแห่งอบายได้ถูกปิดและมรรควิธีแห่งบรมสุขเปิดโล่งออกแล้ว

2. เมตตาธรรมและการเผชิญหน้ากับโอกาสในการสงเคราะห์สรรพสัตว์

วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงกรมไปตามหุบเหว มีธรรมชาติที่งดงาม อชิตสาวกก็ตามไปด้วย ณ เบื้องล่าง แห่งหุบเขานั้นพระโพธิสัตว์ได้เห็นแม่เสือเกือบจะหมดกำลังเพราะเพิ่งตกลูกใหม่ ๆ มีตาลึกโหล และท้องอัน แห้ง แสดงให้เห็นว่าเสือตัวนั้นกำลังหิวจัด จ้องจะกินลูกซึ่งกระหายจะดูดนม และคลานเข้าหาโดยไว้วางใจแม่ ไม่มีความเกรงกลัว แต่นางแม่กลับชูคำราม ประหนึ่งว่าลูกเหล่านั้นเป็นสัตว์อื่นแปลกมา ภาพนี้กระทำให้พระ โพธิสัตว์ แม้มีใจมั่นคงสำรวมเสมอ สั่นสะเทือนด้วยความสงสารในความทุกข์ของสัตว์ อุปมา ดังพระสุเมรุ สั่นสะเทือนด้วยแผ่นดินไหว เป็นที่น่าพิศวงว่า ที่มีความเมตตาเช่นนั้น แม้จะเคยมีเมตตาสงสารในความทุกข์สาหัส ของตนเองชินอยู่เสมอ ก็อาจจะรู้สึกสัมผัสสั่นไหวในความทุกข์เล็กน้อยของผู้อื่นได้ และความสงสารนี้ทำให้ พระโพธิสัตว์อุทานวาทา ความร้อนใจอยากสงเคราะห์ ทำให้กล่าวซ้ำแก่สาวกด้วยถ้อยคำเหล่านี้ “อนิจจา อนิจจา จงดูวิญญูสงสารนี้หาประโยชน์มิได้ แม้จะกินลูกของตนเอง ความหิวทำให้มันละเมิดกฏของความรัก โอ้อ นอนา ความรักตนเองนี้ร้ายแรงจริงหนอ จนทำให้แม่ปรารถนากินลูกของตนเอง ใครเล่าจะควรอุปถัมภ์บำรุง ศัตรูผู้มีชื่อว่าความรักตนเอง ซึ่งมันอาจบังคับให้ต้องกระทำความกรรมเช่นนี้ ท่านจงรีบไปหาอะไรมาช่วยบรรเทา

ความหิวกระหายของมัน อย่าให้มันทำร้ายลูกของมันและตัวมันเอง ข้าพเจ้าก็จะพยายามช่วยมันมิให้กระทำการอันเลวนี้ได้”

อชิตสาวกก็รับคำรีบไปหาอาหาร แต่พระโพธิสัตว์นั้นมิอุบายจะให้สาวกไปเสียให้พ้น เนื่องจากท่านคิดว่า “ไฉนเราจะไปหาเนื้อจากร่างกายผู้อื่น เมื่อร่างกายของข้าพเจ้าเองก็มีอยู่แล้ว การหาจากผู้อื่นจะเป็นการเสียโอกาสอันดีของเราด้วย อีกประการหนึ่งสังขารนี้เป็นของสามัญ บอบบาง ไม่มีแก่นสาร ไม่มีคุณ โสมมเป็นบ่เกิดแห่งทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่ยินดีที่จะบริจาคให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มีเหตุ 2 ประการ ที่มนุษย์ไม่เห็นทุกข์ของผู้อื่น คือ เห็นแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว และขาดความสามารถที่จะอนุเคราะห์ แต่เราจะไม่เห็นแต่ความสุขของตนฝ่ายเดียว เมื่อผู้อื่นมีความสุข และตัวเราก็มีความสามารถที่จะช่วย ไฉนจะเฉยเสีย เมื่อมีโอกาสจะสงเคราะห์ แม้จะเป็นคนชั่วร้าย แต่กำลังมีทุกข์ร้อนสาหัส และถ้าละเลยเพิกเฉยเสีย ใจของเราจะรู้สึกเดือดร้อนเหมือนทำบาป ประดุจดั่งพุ่มไม้ถูกไฟไหม้ ฉะนั้น เราจะทำลายสังขารอันทุเรศนี้เสียโดยทิ้งไปในหุบเหวให้เป็นประโยชน์แก่แม่เสือ เพื่อไม่ให้ฆ่าลูกของมัน และลูกก็จะได้รับรอดความตายจากฟันของแม่ โดยการทำเช่นนี้ จะเป็นอุทธารณ์แก่ผู้ที่ปรารถนาจะทำประโยชน์น้อยใหญ่แก่โลก เราจะทำให้ผู้รักการบริจาคทานบังเกิดปิติ ทำให้ผู้ใญ่บุญบังเกิดความบันเทิงใจ และทำให้หมู่มารท้อแท้ เป็นความยินดีปราโมทย์ของผู้รักพุทธจริยา เราจะทำให้ผู้หมกมุ่นเต็มไปด้วยอัตตาธิปไตยและความโลภเกิดความลั้งเล ทำศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้มีมีความเลื่อมใสในพุทธยาน ส่วนคนผู้เย้ยหยันการบริจาคทาน จะบังเกิดความอัศจรรย์ เราเข้าสู่สวรรค์ด้วยกิริยาอันเป็นที่ชื่นชมของผู้มีใญ่บุญ และในที่สุดข้าพเจ้าก็จะได้สำเร็จความปรารถนาที่ว่า “เมื่อใดหนอจะได้มีโอกาสทำทานเพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วยสังขารของตนเอง” ณ บัดนี้ ตัวเราก็ได้สมประสงค์แล้ว และบรรลุถึงพระโพธิญาณในไม่ช้า

3. ให้ร่างกายเป็นทานสำเร็จตามเจตนารมณ์

เมื่อพระโพธิสัตว์ตกลงใจแน่วแน่งนี้ ก็บังเกิดความปิติโสมนัสในอันจะได้บำเพ็ญกรณียกิจ โดยทำลายชีวิตเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้อื่น เป็นที่อัศจรรย์ใจแม้ในหมู่เทวดาแล้วจึงกระโดดลงในหุบเหว เสียงร้องของพระโพธิสัตว์ตกกระทบกันเหว ทำให้แม่เสือลูกอ่อนเกิดความสงสัยและโกรธเกรี้ยว มันละการที่จะกินลูกของมันแล้วมองดูโดยรอบ มือเห็นร่างปราศจากวิญญาณของพระโพธิสัตว์ จึงกรโจนเข้าตะคุบและกินทันที

ฝ่ายอชิตสาวก เสาะหาเนื้อสัตว์ไม่ได้จึงกลับมา เมื่อไม่เห็นพระอาจารย์จึงเที่ยวตามหา และได้เห็นแม่เสือลูกอ่อนกำลังกัดกินร่างของพระโพธิสัตว์ในที่สุด ความปิติโสมนัสในทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ กำจัดความเศร้าโศกอาลัยของอชิตหายสิ้น จึงเปล่งอุทานวาจากล่าวสรรเสริญคุณธรรมว่า “น่าอัศจรรย์แท้ พระโพธิสัตว์ก่อปรด้วยเมตตาแก่สัตว์ผู้มีทุกข์ยิ่งนัก ท่านมิได้ไยตีในร่างกาย ได้แสดงให้เห็นความสำเร็จในจริยาวัตรของผู้ใญ่บุญ ทำลายชัยชนะของปรีภัย แสดงให้เห็นเมตตาคุณอันอาจหาญ ปราศจากความกลัว แท้จริงแล้วความกรุณาอันมีในดวงจิตนั้น ทำให้ท่านมั่นคงหนักแน่นดุจดั่งผืนแผ่นดิน เมื่อมีผู้ประสบทุกข์ยาก ท่านก็หาเพิกเฉยละเลยไม่ จิตใจอันหยาบของข้าพเจ้าไม่อาจเปรียบกับวีรกรรมของท่านครั้งนี้ จะเห็นได้ชัดแน่นอนแล้วว่า ตั้งแต่นั้นไปสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่ต้องพัวพันแสวงหาความกรุณาจากที่ใด ๆ อีกแล้ว เพราะสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ท่านเป็นที่พึ่ง พญามารจะพากันถอนใจใหญ่ เพราะวิตกในความปราชัยของตน โดยประการทั้งหลายเหล่านี้ ข้าพเจ้าจะขอนอบน้อมนมัสการพระโพธิสัตว์ผู้ก่อปรด้วยเมตตาอันใหญ่หลวง ทรงคุณธรรมอันยิ่งล้นคณนา เป็นที่พึ่งของปวงสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์อุบัติมาเพื่อโปรดสัตว์โดยแท้” (หลวงรัชการโกศล, 2541)

ทาน และคำที่มีความหมายคล้ายกัน

คำว่า ทาน ในภาษาบาลี และสันสกฤต มีรูปศัพท์ และความหมายเหมือนกัน ทาน มีรากศัพท์มาจาก ทา ธาตุในภาษาบาลี หมายถึง การให้การบริจาค การเสียสละ ทาน การให้ สิ่งที่ให้ ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทาน คือ การให้ การเสียสละของตนแก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ ทาน แปลว่า การให้ ได้แก่ การสละทรัพย์สินสิ่งของ สมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ทาน หมายถึง การให้เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น (พระกัลปภัทร ชันติโก (สุขศิริ), 2558) คำว่า “ทาน” มีส่วนประกอบ 3 ประการ คือ (ไสว สุวณฺณ, 2562)

1. จาคเจตนา ได้แก่ ความมีศรัทธา มีความละอาย และทานอันไม่มีโทษ
2. วิรติ ได้แก่ สมาทานงดเว้นตามหลักเบญจศีล
3. ไทยธรรม ได้แก่ วัตถุสิ่งของสำหรับให้ทาน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคำที่มีความหมายเหมือนกัน สามารถใช้แทนกันและกันได้ นอกจากคำว่า “ทาน” คือ ภาษาบาลีใช้คำว่า จาคะ และปริจจาคะ ส่วนภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ตยาจะ และปริตยาจะ รูปคำที่ถูกยืมมาใช้ในภาษาไทยนิยมนำคำภาษาบาลีมาใช้ คือ คำว่า ปริจจาคะ ใช้ในรูปคำภาษาไทยว่า บริจาค เช่น ขอเชิญร่วมบริจาคทรัพย์เพื่อสมทบทุนจัดซื้อเครื่องมือทางการแพทย์ ขอเชิญร่วมบริจาคโลหิต ขอเชิญร่วมบริจาคเงิน และสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย เป็นต้น หรือในบางครั้ง จะนำคำทั้งสอง คือ บริจาค และทาน มาใช้ร่วมกัน ในคำว่า บริจาคทาน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้รูปคำในภาษาบาลี และสันสกฤตจะต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน คือ การสละ การให้ การบริจาค การเสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตน แยก ตัดขาด การให้ด้วยจิตกรุณา บวงสรวง พลีกรรม และการบูชาขัยญ เป็นต้น

ประเภทของทาน

ในบรรดาการให้ หรือทานนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2552) กล่าวว่า ทาน มี 2 ประเภท คือ

1. อามิสทาน การให้สิ่งของที่ควรให้แก่ผู้อื่น เช่น อาหาร น้ำดื่ม ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย สิ่งของ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เหมาะสม ไม่ขัดกับกฎหมาย และหลักธรรมวินัย
2. ธรรมทาน การให้ธรรม หมายถึง การให้ความรู้ การแนะนำสั่งสอนโดยยึดหลักธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่ตั้ง และให้ผู้รับได้ปฏิบัติตามคำสอนนั้น

ในทาน 2 ประเภทนี้ อามิสทานช่วยค้ำจุนชีวิตของสรรพสัตว์ ทำให้มีที่พึ่งพิงอาศัย แต่ธรรมทานเป็นทานอันเลิศ เพราะช่วยให้ผู้รับรู้จักพึ่งตนเองได้ในอนาคต เมื่อให้อามิสทาน พึงให้ธรรมทานด้วย กล่าวคือ ควรให้คำแนะนำสั่งสอนให้ผู้รับทานใช้สอยสิ่งของ เงินทองอย่างประหยัด นอกจากนี้ ยังมีทานอีก 2 ประเภทที่เกิดจากการบริจาคตาน โดยยึดตัวบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเป็นที่ตั้ง ได้แก่

1. ปาฏิปุคคิกทาน หมายถึง การตั้งใจให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ หรือทานที่ให้เจาะจงตัวบุคคล
2. สังฆทาน การให้แก่คณะสงฆ์ หรือกลุ่มบุคคล โดยไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง

ทาน 2 ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญ สังฆทาน ว่าเลิศ มีผลมากที่สุด ดังพุทธพจน์ว่า “เราไม่กล่าวว่า ปาฏิปุคคิกทานมีผลมากกว่าของที่ให้แก่สงฆ์ ไม่ว่าโดยปริยายใด ๆ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552)

ดังนั้น ไม่ว่าผู้ให้ จะให้สิ่งของเงินทอง หรือให้ความรู้ คำแนะนำสั่งสอน โดยเจาะจงตัวบุคคล หรือกลุ่มบุคคลก็ตาม การให้นั้นย่อมช่วยให้ผู้รับบรรเทา หรือพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนไปได้ไม่มากนักน้อย ส่วนการให้ทานแก่ส่วนรวม ท่านกล่าวว่า มีผลมากกว่าการให้แบบเจาะจงตัวบุคคลนั้น เนื่องจาก การให้แก่ส่วนรวม ผู้รับมีความต้องการที่หลากหลาย รวมถึงผู้ให้และผู้รับอาจมีทั้งผู้ที่รักใคร่กัน และเป็นศัตรูกัน นอกจากจะเป็นการทำลายความตระหนี่แล้ว ยังเป็นอุบายในการทำลายอคติที่อาจนอนเนื่องในจิตใจของผู้ให้อีกประการหนึ่งด้วย

จุดมุ่งหมายของการบริจาคทาน

การบริจาคทาน นอกจากเป็นเครื่องเกื้อหนุนสังคมในทางวัตถุ และการสร้างจิตสำนึกที่ดีแล้ว โดยทั่วไปการบริจาคทานมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 2 ประการ คือ

1. เพื่อการอนุเคราะห์ คือ ช่วยเกื้อหนุนคนตกทุกข์ได้ยาก ชัดสน ไร้ที่พึ่ง คนขาดแคลนปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต หรือคนประสบภัยพิบัติ เช่น อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น เพื่อให้เขาเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ และตั้งตัวขึ้นมาได้ ในคราวประสบทุกข์ ความเดือดร้อน จากภัยพิบัติต่าง ๆ

2. เพื่อบูชาคุณ คือ ให้เพื่อยกย่องผู้มีพระคุณ เริ่มจากบิดามารดา ลูกควรมีความกตัญญู กตเวที หรือบริจาคทานแก่ผู้มีคุณงามความดี คือให้ความเคารพ และบูชาด้วยอามิสทาน เพื่อนำบุคคลก้าวไปในการทำความดี และเป็นแบบอย่างแก่สังคม และสนับสนุนผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้มีกำลังใจที่จะทำความดี ตัวอย่าง เช่น

- 2.1 บำรุงเลี้ยงดูท่านผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ดูแลเลี้ยงดูเมื่อท่านชราภาพ เมื่อท่านป่วยไข้ ก็คอยดูแลเอาใจใส่

- 2.2 ยกย่องสนับสนุนผู้ทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ เป็นการส่งเสริม หรือเชิดชู เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคคลอื่นในสังคม

- 2.3 อุปถัมภ์พระสงฆ์ ให้มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ ดำรงคุณธรรม เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และปัญญาแก่สังคม

ฉะนั้น การบริจาคทาน จึงมีส่วนสำคัญในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เพราะไม่ว่ามนุษย์ชาติใด ภาษาใด ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน และที่ขาดไม่ได้ คือ การเกื้อหนุนสงเคราะห์กัน ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การให้ทาน ดังที่ สังฆวาล เสริมแก้ว และคณะ (2564) กล่าวว่า การให้ทานตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ให้เขามีความเป็นอยู่ที่ดีสบาย เพื่อบูชาคุณ เป็นการได้ตอบแทนคุณความดีของบุพพการี และจุดประสงค์หลักอีกประการหนึ่ง คือ ต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้เดือดร้อน

องค์ประกอบของการบริจาคทาน

การบริจาคทานไม่ว่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อสงเคราะห์ หรือเพื่อบูชาคุณตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ เช่นเดียวกัน คือ

1. ทายก คือ ผู้ให้ ต้องเป็นผู้มีศีล คุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ดูเจตนาของผู้ให้ว่ามีจุดมุ่งหมายในการให้เป็นเช่นไร เช่น เจตนาประกอบด้วยเมตตากรุณา ตั้งใจให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง ให้เพื่อให้เขาพ้นทุกข์ มีความสุข มุ่งเพื่อให้เกิดความสงบร่มเย็นในสังคม ให้ความคิดเสียสละ บริสุทธิใจไม่หวังผลตอบแทน ให้อภัยด้วยศรัทธา มีใจผ่องใสเบิกบาน จิตใจไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง หรือเสียใจ ตั้งใจให้เพื่อฝึกฝนพัฒนาจิตใจของตน และเจตนาของทายกนั้นต้องประกอบด้วยปัญญา

2. ปฏิภาห คือ ผู้รับ ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยศีลธรรม คุณธรรม ทานจึงจะเกิดผล แต่ถ้าผู้รับไม่มีศีลธรรม เช่น มุ่งหาลาภ หรือแสวงหาผลประโยชน์ มีเจตนาหลอกลวง หรือประพฤตินิโคติ เป็นโจรผู้ร้าย ประกอบด้วยความทุจริต เมื่อได้รับทานแล้ว ก็จะมีกำลังทำสิ่งชั่วร้าย และรุนแรงได้มากขึ้น

3. ไทยธรรม คือ วัตถุสิ่งของที่มอบให้ ต้องบริสุทธิ์ เช่น ได้มาโดยสุจริต ประณีต เหมาะสม หรือสมควรแก่ผู้รับที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น จะถวายเครื่องนุ่งห่มแก่พระสงฆ์ ควรถวายจีวร สบง ไม่ควรถวายเสื้อ หรือกางเกง เป็นต้น เพราะผู้รับไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น วัตถุสิ่งของที่มอบให้นั้น หากตรงความต้องการของผู้รับ ย่อมสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

ทายก หรือผู้ให้ทานนั้น เป็นบุคคลผู้มีความสำคัญอย่างยิ่ง หากไม่มีผู้ให้ กระบวนการบริจาคทานจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับเจตนาของทายกเป็นอันดับแรก เจตนาในการบริจาคทานของทายกจะมีอันสืบสันดานนั้น จิตใจของผู้ให้ต้องประกอบด้วยความสมบูรณ์ใน 3 หัวงเวลา คือ

1. ปุพเพเจตนา คือ ความตั้งใจก่อนบริจาคทาน ต้องประกอบด้วยความเลื่อมใสศรัทธา หรือมีเมตตากรุณา พิจารณาจะฝึกตนในการเสียสละ ทำจิตใจให้เป็นอิสระจากกิเลส คือ ความตระหนี่ มีจิตใจผ่องใสตั้งใจจริงมาแต่ต้น

2. มุญจนเจตนา คือ ความตั้งใจขณะที่กำลังบริจาคทาน ต้องประกอบด้วยความตั้งใจจริง มีกำลังศรัทธา เมตตากรุณา พิจารณาที่จะฝึกตน มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน รู้คุณค่า และประโยชน์ที่จะเกิดจากการบริจาคทานของตน

3. อปรปรเจตนา คือ ความตั้งใจหลังจากการให้ ผู้ให้ต้องมีจิตใจสดชื่นอิ่มเอิบ เกิดความปิติจากการบริจาคทาน นึกถึงครั้งใดก็เกิดความสุขใจ ไม่เศร้าหมองเสียตาย แต่เห็นคุณค่า และปรารถนาที่จะทำต่อ ๆ ไป หรือทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

เพราะฉะนั้น ในการบริจาคทานแต่ละครั้ง ไม่ว่าสิ่งของที่บริจาคทานมีค่ามาก หรือน้อย ทายกผู้ให้มีความกำลังทรัพย์มาก หรือน้อย ไม่ใช่สิ่งสำคัญ หากมีเจตนา คือ ความตั้งใจที่ดีงามและแรงกล้า ทานนั้นย่อมมีอันสืบสันดาน

อานิสงส์ของการบริจาคทาน

ในการบริจาคทานนั้น เมื่อผู้ให้มีความตั้งใจดีงาม มีจิตใจเบิกบาน และมีความตั้งใจแรงกล้าในเวลาก่อนที่จะให้ ขณะกำลังให้ และภายหลังจากการให้ทาน ทั้งการให้ที่จำเพาะเจาะจงตัวบุคคล และการให้เพื่อประโยชน์ของคนส่วนรวม ผลของทานย่อมเกิดแก่ผู้ให้ 5 ประการ คือ (มูลนิธิมหาภิกขุราชวิทยาลัย, 2525)

1. ผู้ให้ทาน เป็นที่รัก และชอบใจของคนหมู่มาก
2. ผู้มีความรู้ และทรงคุณธรรม ย่อมคบหาผู้ให้ทาน
3. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทาน ย่อมขจรไปทุกสารทิศ
4. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของศฤงคาร
5. ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

อานิสงส์ของการบริจาคทาน 5 ประการนี้ ย่อมเกิดแก่ผู้ให้ทานอย่างแน่นอน แต่การบริจาคทานในแต่ละครั้งด้วยเจตนาที่ดีงามนั้น ย่อมให้ผลแก่ผู้ให้ทานแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของผู้รับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (มูลนิธิมหาภิกขุราชวิทยาลัย, 2537)

1. ทานที่ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน เช่น สุนัข ไก่ แมว สุนัข เป็นต้น มีอานิสงส์หนึ่งร้อยเท่า คือ เมื่อเกิดมาจะมีอายุยืนยาวหนึ่งร้อยชาติ มีผิวพรรณผ่องใส ไร้ตำหนิ หรือริ้วรอยตลอดหนึ่งร้อยชาติ มีความสุขกายสบายจิต ไร้ความทุกข์ความเศร้าหมองใจตลอดหนึ่งร้อยชาติ มีเรี่ยวแรงกำลังสมบูรณ์ตามอัธยาศัย ปราศจาก

โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนตลอดหนึ่งร้อยชาติ มีปฏิภาณไหวพริบ ฉลาดหลักแหลม สามารถแก้ไขปัญหามากมาย ได้รวดเร็วฉับพลันตลอดหนึ่งร้อยชาติ

2. ทานที่ให้แก่ผู้ทุกข์ยาก หรือบุคคลผู้เลื่อมใสศรัทธาโดยการเบียดเบียนสัตว์อื่น เช่น ขวามะม่วง พรานล่าสัตว์ โจรผู้ร้าย เป็นต้น มีอานิสงส์หนึ่งพันเท่า

3. ทานที่ให้แก่มีสถิร ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต โดยธรรมสมาเสมอ มีอานิสงส์แสนเท่า

4. ทานที่ให้แก่ดาบสผู้ได้อภิญญา 5 ยังเป็นโลกียะ ผู้มีปกติกล่าวกรรม เป็นบุคคลภายนอก พระพุทธศาสนา ปราศจากกามราคะ มีอานิสงส์แสนโกฏิเท่า

5. ทานที่ให้แก่ผู้รับ 10 จำพวกเหล่านี้ คือ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการโศดาปัตติผล พระโศดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการสกทาคามีผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการอนาคามีผล พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการอรหัตผล พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอานิสงส์นับไม่ถ้วน

วิเคราะห์การบริจาทานของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมालา เรื่อง แม่เสียลูกอ่อน

การวิเคราะห์การบริจาทานของพระโพธิสัตว์ ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา เรื่อง แม่เสียลูกอ่อน ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ไปตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้ คือ

1. ประเภทของการบริจาทาน
2. จุดมุ่งหมายของการบริจาทาน
3. องค์ประกอบของการบริจาทาน
4. อานิสงส์ของการบริจาทาน

1. ประเภทของการบริจาทาน

เนื้อหาในชาดกมาลา เรื่อง แม่เสียลูกอ่อน มีข้อความตอนหนึ่งที่แสดงถึงประเภทของการบริจาทาน ความว่า

“โณข้าพเจ้าจะไปหาพึ่งสละจากร่างกายของผู้อื่น เมื่อร่างกายของข้าพเจ้าเองก็มีอยู่แล้ว การหาจากผู้อื่นจึงจะเป็นการเสี่ยงโชคอย่างเดียว ข้าพเจ้าจะเป็นการเสียโอกาสอันดีของข้าพเจ้าด้วย อีกประการหนึ่งสังขารนี้เป็นของสามัญ บอบบาง ไม่มีแก่นสาร ไม่มีคุณ โสมม เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่ยินดีที่จะบริจาคให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มีเหตุ 2 ประการ ที่มนุษย์ไม่เห็นทุกข์ของผู้อื่น คือเห็นแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว และขาดความสามารถที่จะช่วย โฉนจะเฉยเสีย เมื่อมีโอกาสจะสงเคราะห์ แม้จะเป็นคนชั่วร้าย แต่กำลังมีทุกข์ร้อนสาหัส และถ้าข้าพเจ้าละเลยเพิกเฉยเสีย ใจของข้าพเจ้าจะรู้สึกเดือดร้อนเหมือนทำบาปประดุจตั้งพุ่มไม้ถูกไฟไหม้ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะทำลายสังขารอันทุเรศนี้เสียโดยทิ้งไปในหุบเหวให้เป็นประโยชน์แก่แม่เสีย เพื่อไม่ให้ฆ่าลูกของมัน และลูกก็จะรอดความตายจากฟันของแม่” (หลวงรัชการโกศล, 2541)

จากข้อความที่ยกขึ้นเป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ มุ่งถึงการให้อามิสทาน ซึ่งหมายถึง การให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน และในเนื้อหาที่ยกมานี้ คือ การให้อาหารเป็นทานแก่แม่เสีย ซึ่งจะกีดกันลูกของตัวเอง แต่อาหารที่พระโพธิสัตว์จะสละให้กับแม่เสียลูกอ่อนนั้น คือ ร่างกายของพระองค์เอง ซึ่งถือว่าเป็นอามิสทานระดับสูงสุด แสดงให้เห็นถึงความไม่อาลัยในชีวิต และสังขารร่างกายของพระองค์ แม้แต่น้อย เพราะทรงดำริว่า “สังขารนี้เป็นของสามัญ บอบบาง ไม่มีแก่นสาร ไม่มีคุณ โสมม เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่ยินดีที่จะบริจาคให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น”

2. จุดมุ่งหมายของการบริจาคทาน

พระโพธิสัตว์มีจุดมุ่งหมายในการบริจาคร่างกายของพระองค์เป็นอามิสทาน ให้เป็นอาหารแก่แม่เสือลูกอ่อนเพื่อจะอนุเคราะห์ทั้งแม่เสือและลูกเสือโดยไม่เสียตายอาลัยชีวิตตนเอง เนื่องจาก แม่เสือลูกอ่อนขาดแคลนอาหารเพราะเพิ่งตกลูกใหม่ ๆ ร่างกายผอมแห้ง ตาลึกโหล จนจ้องจะกัดกินลูกของตนเองด้วยความหิว พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้น จึงเกิดความสงสาร ประารถนาจะให้แม่เสือพ้นจากทุกข์ คือความหิวโหย และประารถนาจะให้ลูกเสือพ้นจากความทุกข์ คือ ความตาย จากการฆ่าโดยแม่ของตนเอง ดังข้อความที่ว่า

“กาลวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงกรมไปตามหุบเหวอันมีพฤษชาติปกคลุม เหมาะแก่การเจริญโยคาวจร เพื่อเสพสุขในสภาพธรรมชาติ อชิตสาวกก็ตามไปด้วย ณ เบื้องล่างแห่งหุบเหวนั้นพระโพธิสัตว์ได้เห็นแม่เสือเกือบจะหมดกำลังเพราะเพิ่งตกลูกใหม่ ๆ ตาลึกโหล และท้องอันแห้ง แสดงให้เห็นว่าเสือตัวนั้นกำลังหิวจัด จ้องจะกินลูกซึ่งกระหายจะดุนม และคลานเข้าหาโดยไว้วางใจแม่มีเกรงกลัว แต่นางแม่กลับชูคอารามประหนึ่งว่าลูกเหล่านั้นเป็นสัตว์อื่นแปลกมา” (หลวงรัชการโกศล, 2541)

ภาพดังกล่าวทำให้พระโพธิสัตว์ แม่มิโหม่นคงสำรวมเสมอ สันสະเทือนด้วยความสงสารในความทุกข์ของสัตว์ อุปมาดังพระสุเมรุสันสະเทือนด้วยแผ่นดินไหวเป็นที่น่าพิศวงว่า ที่มีความเมตตานี้ แม้จะเคยมีเมตตาสงสารในความทุกข์สาหัสของตนเองชินอยู่เสมอ ก็อาจจะรู้สึกสัมผัสสั่นไหวในความทุกข์เล็กน้อยของผู้อื่นได้ และความสงสารนี้ทำให้พระโพธิสัตว์ออกอุทธานวาทด้วยความร้อนใจอยากสงเคราะห์

3. องค์ประกอบของการบริจาคทาน

ชาดกมาลา เรื่อง แม่เสือลูกอ่อน มีองค์ประกอบของการบริจาคทานครบทั้ง 3 ประการ คือ

1. ทายก (ผู้ให้) ได้แก่ พระโพธิสัตว์ เป็นผู้มั่งคั่ง ประกอบด้วยคุณธรรม มีเจตนาประกอบด้วยเมตตา ตั้งใจให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง ให้ความคิดเสียสละแม้ชีวิตร่างกายก็ไม่เสียตาย ให้ความบริสุทธิ์ใจไม่หวังผลตอบแทน ให้ความความศรัทธาประกอบด้วยปัญญา

2. ปฏิภาทก (ผู้รับ) ได้แก่ แม่เสือลูกอ่อน เป็นผู้ได้รับความทุกข์ยากลำบากอย่างยิ่งจากการไม่ได้กินอาหารเป็นเวลาหลายวัน อีกทั้งยังต้องให้นมแก่ลูกที่เพิ่งเกิดได้ไม่นาน ทั้งที่ร่างกายทรุดโทรมอย่างที่สุด จนถึงจะกัดกินลูกของตนเองเพื่อประทังชีวิต

3. ไทยธรรม (วัตถุสิ่งของที่มอบให้) ได้แก่ ร่างกายพระโพธิสัตว์ ไม่ใช่ของที่ไร้ประโยชน์ ไม่ได้แย่งชิงมาจากผู้ใด ไทยธรรมนั้นเกิดจากความตั้งใจอย่างแรงกล้าของพระโพธิสัตว์ เหมาะสมที่จะเป็นอาหารของแม่เสือได้

ดังนั้น องค์ประกอบของการบริจาคทานทั้ง 3 ประการของพระโพธิสัตว์ ในชาดกมาลา เรื่อง แม่เสือลูกอ่อน จึงสมบูรณ์ ดังตัวอย่างเนื้อหาส่วนหนึ่งว่า

“ไฉนเราจะไปหาเนื้อจากร่างกายผู้อื่น เมื่อร่างกายของข้าพเจ้าเองก็มีอยู่แล้ว การหาจากผู้อื่นจะเป็นการเสียโอกาสอันดีของเราด้วย อีกประการหนึ่งสังขารนี้เป็นของสามัญ บอบบาง ไม่มีแก่นสาร ไม่มีคุณ โสมม เป็นบ่เกิดแห่งทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่ยินดีที่จะบริจาคให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มีเหตุ 2 ประการ ที่มนุษย์ไม่เห็นทุกข์ของผู้อื่น คือ เห็นแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว และขาดความสามารถที่จะอนุเคราะห์ แต่เราจะไม่เห็นแต่ความสุขของตนฝ่ายเดียว เมื่อผู้อื่นมีความทุกข์ และตัวเราก็มีความสามารถที่จะช่วย ไฉนจะเฉยเสีย เมื่อมีโอกาสจะสงเคราะห์ แม้จะเป็นคนชั่วร้าย แต่กำลังมีทุกข์ร้อนสาหัส และถ้าละเลยเพิกเฉยเสีย ใจของเราจะรู้สึกเดือดร้อนเหมือนทำบาป ประดุจดั่งพุ่มไม้ถูกไฟไหม้ ฉะนั้น เราจะทำลายสังขารอันทุเรศนี้เสียโดยทิ้งไปในหุบเหวให้เป็นประโยชน์แก่แม่เสือ เพื่อไม่ให้ฆ่าลูกของมัน และลูกก็จะได้รับรอดความตายจากฟันของแม่ โดยการทำเช่นนี้ จะเป็นอุทาหรณ์แก่ผู้ที่ประารถนาจะทำประโยชน์น้อยใหญ่แก่โลก เราจะทำให้ผู้รักทานบริจาคบังเกิดปิติ ทำให้ผู้โง่เขลาบังเกิดความบันเทิงใจ และทำให้หมู่มารท้อแท้ เป็นความยินดี

ปราโมทย์ของผู้รักพุทธจรรยา เราจะทำให้ผู้หมกมุ่นเต็มไปด้วยอัตตาธิปไตยและความโลภเกิดความลังเล ทำศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้มีศีลในพุทธยาน ส่วนคนผู้เย้ยหยันการบริจาทาน จะบังเกิดความอัศจรรย์ เราเข้าสู่สวรรค์ด้วยกิริยาอันเป็นที่ชื่นชมของผู้มีปัญญา และในที่สุด ก็จะได้สำเร็จความปรารถนาที่ว่า “เมื่อใดหนอจะได้มีโอกาสทำทานเพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วยสังขารของตนเอง” ณ บัดนี้ ตัวเราก็ได้สมประสงค์แล้ว และบรรลุถึงพระโพธิญาณในไม่ช้า” (หลวงรัชการโกศล, 2541)

4. อานิสงส์ของการบริจาทาน

ภายหลังจากพระโพธิสัตว์สละชีวิตและร่างกายของพระองค์เพื่อเป็นอาหารแก่แม่เสือลูกอ่อน และเพื่อรักษาชีวิตของลูกเสือจากน้ำมือของแม่ ฝ่ายอชิตสาวกหาเนื้อสัตว์ไม่ได้จึงกลับมาหาพระโพธิสัตว์ จึงพบว่าพระโพธิสัตว์ได้บริจาทชีวิต และร่างกายของพระองค์ให้เป็นอาหารแก่แม่เสือลูกอ่อนแล้ว ความปิติโสมนัสในทานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ ได้กำจัดความเศร้าโศกอาลัยของอชิตสาวกจนหมดสิ้น และได้เปล่งอุทานวาจาสรรเสริญคุณธรรม และนำเรื่องราวไปบอกแก่สาวกอื่นต่อไป เหล่าสาวก คนธรรพ์ ยักษ์ นาค และเทวดาทั้งหลาย เมื่อทราบพฤติเหตุ ต่างพากันถวายบูชาด้วยบุปผามาลัย อัญมณีมีค่าภูษาอาภรณ์ต่าง ๆ และโปรยผลไม้จันทน์หอมคลุมอัฐิ และสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์นั้น จากเหตุการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าอานิสงส์ของการบริจาทานได้เกิดผลแก่ผู้บริจาทาน ไม่เพียงแต่เป็นที่รักของมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายเท่านั้น แต่กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไปแม้ในหมู่ของอมนุษย์ เช่น ยักษ์ นาค และเทวดา เป็นต้น ดังคำสรรเสริญของอชิตสาวกที่กล่าวว่า

“พระโพธิสัตว์นี้ก่อปรด้วยเมตตาแก่สัตว์ผู้มีทุกข์ยิ่งนัก ท่านมิได้ยึดในส่วนตัว ท่านสำแดงให้เห็นความสำเร็จในจริยาวัตรของผู้ใหญ่ ทำลายเสียงซึ่งซัยชนะของปรีภักซ์ แสดงให้เห็นเมตตาคุณอันอาจหาญปราศจากความกลัว สรีระอันมีค่าอยู่แล้วด้วยคุณธรรมกลับเป็นยานอันชักนำท่านให้สูงยิ่ง แท้จริง ความกรุณาอันมีในวารจิตนั้น ย่อมทำให้ท่านมั่นคงหนักแน่นประดุจดั่งปฐพี เมื่อมีผู้ประสบทุกข์ยาก ท่านก็หาเพิกเฉยละเลยไม่ จิตใจอันหยาบของข้าพเจ้าเปรียบกับวีรกรรมของท่านครั้งนี้ จะเห็นได้ชัด แน่นนอนแล้วว่า ตั้งแต่นี้ไปสรรพสัตว์ทั้งหลาย มิต้องพัวพันแสวงหาความกรุณาจากที่ใด ๆ อีกแล้ว เพราะสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ท่านเป็นที่พึ่ง พญามารจะพากันถอนใจใหญ่ เพราะวิตกในความปราชัยแห่งตน โดยประการทั้งหลายเหล่านี้ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระโพธิสัตว์ ผู้ก่อปรด้วยเมตตาอันใหญ่หลวงทรงคุณธรรมอันยิ่งล้นคนนา เป็นที่พึ่งของปวงสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์อุบัติมาเพื่อโปรดสัตว์โดยแท้” (หลวงรัชการโกศล, 2541)

ในขณะเดียวกันอานิสงส์ของการบริจาทานเพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์เดรัจฉานของพระโพธิสัตว์ ย่อมให้อานิสงส์ 100 เท่า คือ เมื่อเกิดมาจะมีอายุยืนยาว 100 ชาติ มีผิวพรรณผ่องใส ไร้ตำหนิ หรือริ้วรอยตลอด 100 ชาติ มีความสุขกายสบายจิต ไร้ความทุกข์ ความเศร้าหมองใจตลอด 100 ชาติ มีเรี่ยวแรงกำลังสมบูรณ์ตามอัธภาพ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนตลอด 100 ชาติ มีปฏิภาณไหวพริบ ฉลาดหลักแหลม สามารถแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้รวดเร็วฉับพลันตลอด 100 ชาติ และในขณะเดียวกัน อามิสทานของพระโพธิสัตว์ในครั้งนี้ ยังเป็นแนวทางดำเนินไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณได้ด้วย

สรุป

วรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา ประพันธ์ขึ้นโดยท่านสุระ หรืออารยสุระ อายุของคัมภีร์น่าจะมามีมาก่อน พ.ศ. 977 ชาดกมาลาจารึกด้วยภาษาสันสกฤตพื้นทาง หรือสันสกฤตผสม ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้สำหรับจารึกหลักธรรมและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งมุ่งหวังที่จะนำเสนอหลักธรรมคำสอน ในรูปแบบนิทานเรื่องเล่าโดยใช้ภาษาในการแต่งได้อย่างงดงามสละสลวย ชาดกเรื่อง แม่เสือลูกอ่อน ในวรรณคดีสันสกฤตชาดกมาลา เป็น 1 ใน 7 เรื่องที่ไม่มีในบาลีชาดก มีเนื้อหาแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งของพระโพธิสัตว์

เมื่อครั้งเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล เป็นผู้มีจิตประกอบด้วยความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ผู้ได้รับความทุกข์เดือดร้อน และมีเจตนาที่บริสุทธิ์ที่จะช่วยให้สรรพสัตว์เหล่านั้นพ้นทุกข์ โดยการสละชีวิต และร่างกายของพระองค์ให้เป็นทาน ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับอามิสทานในทางบาลีชาดก 4 ประเด็น คือ 1. ประเภทของการบริจาคทาน เป็นการบริจาคชีวิตและร่างกายของตนเป็นอามิสทาน ให้เป็นอาหารแก่แม่เสือ เพื่อไม่ให้กินลูกของตนเป็นอาหาร 2. จุดมุ่งหมายของการบริจาคทาน คือ พราณนาจะให้แม่เสือพ้นจากทุกข์ คือความหิวโหย และพราณนาจะให้ลูกเสือพ้นจากความทุกข์ คือ ความตาย 3. องค์ประกอบของการบริจาคทาน คือ ทายก (ผู้ให้) ได้แก่ พระโพธิสัตว์ เป็นผู้มีศีล ปฏิภาณ (ผู้รับ) ได้แก่ แม่เสือลูกอ่อน เป็นผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบากอย่างยิ่งเพราะไม่ได้กินอาหารเป็นเวลาหลายวัน และไทยธรรม คือ ร่างกายของพระโพธิสัตว์ ไม่ใช่ของที่ไร้ประโยชน์ ไม่ได้แย่งชิงมาจากผู้ใด และ 4. อานิสงส์ของการบริจาคทาน คือ การบริจาคทานเพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์เดรัจฉาน ย่อมได้รับอานิสงส์ 100 เท่า เมื่อมีชีวิตย่อมเป็นที่ชื่นชมของผู้คน เมื่อตายไปย่อมไปเกิดบนสวรรค์ และเป็นวิธีการที่จะสามารถบรรลุพระโพธิญาณได้ด้วย ดังคำที่พระโพธิสัตว์ตรัสไว้ว่า เราได้เดินตามทางเพื่อเข้าสู่สวรรค์ด้วยกิริยาอันเป็นที่ชื่นชมของผู้มีปัญญา และในที่สุดจะสำเร็จความปรารถนาที่ว่า “เมื่อใดหนอจะได้มีโอกาสทำทานเพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วยสังขารของตนเอง” ณ บัดนี้ ตัวเราก็ได้สมประสงค์แล้ว และบรรลุถึงพระโพธิญาณในไม่ช้า”

เอกสารอ้างอิง

- จำลอง สารพัดนึก. (2546). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ผาสุข อินทรารุช. (2543). พุทธปฏิมายามหายาน. กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย.
- พระกัลปภัทร ชันติโก (สุขศิริ). (2558). ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่ปรากฏใน ฌานอัสสาน. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศ. 4(2), 219-223.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: จันทรเพ็ญ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). พระสูตร และอรรถกถาแปล เล่ม 36. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2537). มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3 (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สังข์वाल เสริมแก้ว และคณะ. (2564), มกราคม-เมษายน). การให้ทาน : คุณธรรมจำเป็นในสังคมช่วงสถานการณ์โรคระบาด โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid -19). วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. 17(1), 72-84.
- ไสว สุวัฒน์ (เรียบเรียง). (2562). มังคลัตถทีปนี แปล ภาค 2 เล่ม 3. ปทุมธานี : โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย.
- หลวงรัชการโกศล (แปล). (2541). ชาดกมาลา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Winternitz, Maurice. (1970). A History of Indian Literature V.2 Buddhist Literature and Jaina Literature. Translated by Mrs. S. Ketkar and Miss H. Kohm. New Delhi : Oriental Books Reprint Corporation.